

Орехова Валентина

директор бібліотеки імені М. А. Жовтобрюха,
Полтавський національний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка
ORCID: org/0000-0002-3640-0212

**ВІДКРИТА НАУКА В БІБЛІОТЕЦІ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ:
КОНЦЕПЦІЯ, РЕАЛІЗАЦІЯ, ПЕРСПЕКТИВИ**

Розглянуто аспекти концепції Відкритого доступу (Open Access) і тенденції розвитку стратегії Відкритої науки (Open Science) як системи наукової комунікації. Зосереджено увагу на доцільності участі бібліотеки як однієї з основних інституцій суспільства, що формує інформаційну базу відкритої науки. Схарактеризовано інформаційно-комунікативну діяльність бібліотеки імені М. А. Жовтобрюха Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка з інформаційного забезпечення та підтримки наукового процесу університету.

Ключові слова: відкритий доступ, відкрита наука, наукові комунікації, бібліотека закладу вищої освіти, інформаційно-комунікативні технології.

Сучасний етап розвитку людської цивілізації вимагає створення глобального відкритого інформаційного суспільства. Інформація, а також знання стають важливим ресурсом і рушійною силою соціально-економічного, технологічного й культурного розвитку суспільства.

Стрімкий розвиток інформаційних технологій, зокрема, і всесвітньої мережі Інтернет сприяв зростанню ролі наукової комунікації, яка стала доступнішою та чутливішою щодо зовнішніх змін. Наука й інформація трансформуються, зароджується цифрова наука. «Термін цифрова наука з'явився в 2013 р. у документах програми ЄС «Горизонт-2020» для узагальнення напрямів дослідницької діяльності, які раніше розвивалися в межах е-науки, відкритої науки та науки 2.0». Особливої уваги на сьогодні потребує принцип забезпечення максимальної і повної доступності та відкритості наукового знання [6].

Пріоритетом наукової комунікації є міжнародний рух за Відкритий доступ (Open Access), а розвиток стратегії Відкрита наука (Open Science) уходить до кола найактуальніших сучасних

тенденцій. Концепція Відкритого доступу заbazована на таких офіційних документах: Bethesda Statement on Open Access Publishing, Berlin Declaration on Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities та Кримській декларації відкритого доступу. У лютому 2002 р. оприлюднено Будапештську ініціативу відкритого доступу (Budapest Open Access Initiative (BOAI)), де сформульоване саме поняття відкритого доступу. Воно, містить, зокрібно, такі компоненти:

- безкоштовний онлайнвий доступ до наукової літератури;
- вільне використання для досліджень, навчання та іншої мети;
- право автора на контроль своєї роботи і право на посилання та цитування [1].

Щороку у жовтні відбувається Міжнародний тиждень відкритого доступу (із 2009 р.), ініційований Коаліцією наукових видань і академічних ресурсів (SPARC). До цієї події долучаються насамперед університети, бібліотеки, видавці, громадські організації з усього світу з метою популяризувати ідею відкритого доступу та вирішувати актуальні питання його розвитку.

Стратегічний курс України на інтеграцію з Європейським Союзом зобов'язує всі її інституції імплементувати міжнародні стандарти й проекти. Україна є асоційованим членом Рамкової програми Європейського Союзу з досліджень та інновацій «Горизонт–2020» (із 2015 р.), що так само надає українським учасникам рівноправного статусу [2]. На сучасному етапі розвитку науки й освіти України особливого значення набуває вільний доступ до інформації. У травні цього року в Києві проведено круглий стіл для молодих учених «Як зробити українську науку відкритою», де наголошено на тому, що «розробка політики реформування науки вищої освіти має відбуватися відповідно до концепції “Відкритої науки”» [9].

Бібліотеки закладу вищої освіти активно підтримують стратегію відкритого доступу, адже вони є однією з основних інституцій суспільства, яка формує ядро інформаційно-комунікаційного простору – наукову комунікацію. Пріоритетним завданням університетських книгозбірень вважаємо забезпечення вільного доступу до міжнародних та національних інформаційних ресурсів, які в сучасних умовах мають стратегічний характер і визначають соціально-економічний розвиток держави. Слід зазначити, що переважна більшість бібліотек закладів вищої освіти успішно реалізує концепцію відкритого доступу до результатів наукових досліджень через

платформи інституційного репозитарію або електронного архіву. Уточнимо, що в міжнародному реєстрі репозитаріїв (Directory of Open Access Repositories) представлено станом на 2017 р. 2197 відкритих електронних архівів, серед яких лише 59 з України.

Бібліотека імені М. А. Жовтобрюха Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка за роки функціонування, а це понад століття, має вагомі набутки та є прихильником відкритого доступу, у сфері якого зреалізовано кілька проектів. Із 2003 р. функціює відкритий електронний архів інтелектуальних продуктів науково-педагогічних працівників Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка – «IRPNPU» (Institutional Repository of Poltava. V. G. Korolenko National Pedagogical University – <http://dspace.pnpu.edu.ua>). Такий репозитарій створено на безкоштовній платформі системи DSpace (Масачусетський інститут технологій) на програмному забезпеченні відкритого коду, завдяки якому й підтримується ідея відкритості. Стратегічним напрямом діяльності бібліотеки також є робота з удосконалення, наповнення, поглиблення інституційного репозитарію (IP) як моделі відкритого доступу. Він презентує наукові здобутки, сприяє входженню до світової наукової спільноти, поліпшенню показників публікаційної активності та цитованості авторів, зростанню наукового потенціалу університету й розвитку науки та освіти України загалом, формує позитивний імідж бібліотеки вишу.

Прикметно, що спостережено як динаміку наповнення IP електронними повнотекстовими документами, так і динаміку кількості звернень користувачів, це засвідчує передовсім поступальний інформаційний попит і підвищений інтерес до продуктів наукової комунікації. На сьогодні мережевий сервіс пропонує користувачам понад 9 400 електронних ресурсів. Репозитарій університету зареєстровано та репрезентовано в міжнародних наукових реєстрах (Directory of Open Access Repositories [Open DOAR]; Registry of Open Access Repositories [ROAR]; Open AIRE; Ranking Web of Repositories), що робить його значно доступнішим, ніж раніше. Отже, саме «поява відкритих репозитаріїв і створення нових інформаційних технологій для проведення досліджень спричинили появу поняття відкритої науки. Стрижневою ідеєю феномену відкритої науки є підвищення прозорості й відкритості процесу дослідження, зростання якості та ефективності наукової системи загалом» [7, с. 36].

На поч. XXI ст. провідні країни світу звертають особливу увагу на проблему відкритого доступу до результатів наукових досліджень, проте найактивніше розвивають цей рух Євросоюз і США. Джон Теннан, засновник і член Наглядового комітету Open Science МООС (проекту, що обстоює вільне поширення знань і освіти), висловлює свою позицію так: «Стратегія Відкрита наука, розроблена в Євросоюзі, має за мету змусити науку працювати краще, щоб вона змогла ефективніше розв'язувати світові проблеми. Це питання було першочерговим на порядку денному в Євросоюзі. Єврокомісія поставила амбітну мету – надати Відкритий доступ (Open Access) до всіх наукових публікацій, *[які фінансують за рахунок державного бюджету]* до 2020 року. Розробка таких проектів, як European Open Science Cloud та Open Science Policy Platform свідчить про те, що Відкрита наука стала провідною темою, змінюючи процеси управління науковими комунікаціями» [8].

Цілком закономірно, що в сучасних умовах інформаційно-комунікаційна діяльність університетської книгозбірні набуває пріоритетної ваги, це, зосібна, полягає в забезпеченні миттєвого реагування на глобальні зміни. Бібліотека імені М. А. Жовтобрюха концентрує свої зусилля на представленні здобутків наукової спільноти університету в глобальному інформаційному просторі. У травні 2016 року ми приєдналися до інформаційного порталу «Наука України: доступ до знань» (проект Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського) із метою популяризації, підвищення рейтингу та доступності наукових досягнень університету, надання вільного і розширеного доступу до електронних бібліотечно-інформаційних ресурсів за рахунок використання сучасних бібліотечних і веб-технологій.

Відбулися трансформації в самій структурі книгозбірні. Із 2016 року бібліотека окреслила й випрацьовує новий вектор розвитку інноваційного спрямування з поглиблення інтеграційної взаємодії дослідницької і бібліотечно-бібліографічної діяльності. Започатковано ряд нових послуг, спрямованих на інформаційне забезпечення студентів, магістрантів, аспірантів, молодих учених, професорсько-викладацький склад, співробітників університету в системі наукових комунікацій. Створено сектор інновацій та підтримки наукових досліджень, який організовує діяльність із супроводу університетської науки; вивчення та впровадження в роботу

бібліотеки методів наукометричного та бібліометричного аналізу інформаційних потоків, з організації надання вільного доступу до міжнародних електронних баз даних (46 БД) та авторитетних наукометричних БД (Scopus, Web of Science, EBSCO-Host та інших); з оптимізації академічної присутності Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка у всесвітній Інтернет-мережі, сприяє інтегруванню наукової спільноти вишу до світового наукового простору. Ця робота вимагає безпосередньої участі науковців університету щодо створення своїх бібліометричних профілів на платформі Google Академія, де «інтелектуальні напрацювання вченого оприлюднюються у вигляді уніфікованих веб-сторінок» [4, с. 57]. Науково-педагогічні працівників, які мають профілі, представлено на порталі «Бібліометрика української науки». Бібліотекарі консультують і з питань присвоєння міжнародного ідентифікатора дослідника в реєстрі ORCID, проводять науково-методичні семінари та тренінги, серед яких хотілося б виокремити такі: «Як створити персональний профіль науковця та взаємодіяти з дослідниками всього світу?», «Як підвищити рейтинг ученого, кафедри, університету?», «Представлення здобутків науково-педагогічних працівників університету в популярних спеціалізованих наукових сервісах Google Академії (Google Scholar)», «Можливості електронної бази даних Scopus для якісних наукових досліджень», «Як отримати ідентифікатор дослідника у міжнародному мультидисциплінарному реєстрі ORCID?» тощо.

На сайті бібліотеки створено онлайн-каталог ресурсів Відкритого Доступу, який містить пошукові системи наукової інформації, Гарвестери, найбільші архіви (репозитарії) та проекти відкритих ресурсів комерційних видавництв.

Перспективи подальшої роботи бібліотеки імені М. А. Жовтюрюха вбачаємо в такому:

– підтримувати досвід зарубіжних та вітчизняних бібліотек у напрямі реалізації нової електронної науково-видавничої моделі – «бібліотека як видавець / співвидавець наукових е-журналів», були опановані можливості системи Open Journal Systems (OJS – Відкриті журнальні системи). Розпочато оволодіння потужною інформаційно-технологічною платформою із відкритим кодом – OJS – для інтегрування наукових видань вишу, які є його інтелектуальною власністю, до глобального простору електронних комунікацій [3];

– налагодити співпрацю українських бібліотек закладів вищої освіти з книгозбірнями країн Євросоюзу, інтеграцію вітчизняних ресурсів у рамках різних спільних проєктів» [5, с. 28].

Отже, бібліотека, активно розвиваючи інформаційно-комунікаційну діяльність і впроваджуючи нові напрями роботи, бере на себе відповідальність за поширення результатів наукових досліджень учених інституції, адаптує університетську науку в світовий інформаційний простір [3].

Зазначимо й таке: бібліотека закладу вищої освіти на сучасному етапі розвитку держави має реальні можливості сприяти множенню інформаційного й знанневого потенціалу, реалізації стратегії Відкритої науки, забезпеченню інтеграції науки й освіти в європейський і світовий науковий простір.

Список використаних джерел

1. Budapest Open Access Initiative. URL: <http://www.soros.org/openaccess> (дата звернення: 28.08.2018).
2. Горизонт 2020. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/gorizont-2020> (дата звернення: 15.08.2018).
3. Колесникова Т. Бібліотека ВНЗ: відповідальність за поширення результатів наукових досліджень. *Вища школа*. 2014. № 4. С. 7–26.
4. Костенко Л., Жабін О. Наукометрія – українські реалії. *Бібліотечний вісник*. 2017. № 6. С. 57–58.
5. Онищенко О. Бібліотека і цифрове покоління: нова ситуація – нові форми роботи. *Бібліотечний вісник*. 2016. № 5. С. 3–6.
6. Копанєва В. О. Бібліотека цифрової науки. *Вісник Національної академії наук*. 2018. № 4. С. 76–85.
7. Копанєва В. О. Наукова комунікація: від відкритого диспуту до відкритої науки. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2017. № 2. С. 35–45.
8. Теннан Дж. Elsevir руйнує відкриту науку в Європі. *Голос України*. 2018. 6 лип. С. 14.
9. Як зробити українську науку відкритою: у Києві провели круглий стіл серед молодих вчених. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/yak-zrobiti-ukrayinsku-nauku-vidkritoyu-u-kiyevi-proveli-kruglij-stil-sered-molodih-vchenih> (дата звернення: 15.08.2018).
10. Ярошенко Т. Бібліотеки України за відкритий доступ до знань! *Бібліотечний форум України*. 2009. № 3. С. 44–47.

Valentyna Oriekhova

Open Science in the library of higher education institution: concept, implementation, perspectives

The article deals with different aspects of the Open Access concept as well as Open Science strategy development tendencies as scientific communication system. The peculiarities of partnership of the library, one of the most important society institutions to form the Open Science information base, was thoroughly analyzed. The whole spectrum of information-communication operation of the M. A. Zhovtobriukh library of Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University to provide the information likewise to support the university scientific process tended to be dominant.

Key words: open access, open science, scientific communications, library of higher education institution, information-communication technologies.